

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Boekbespreking van: **Gelijkheid en ongelijkheid in Nederland**

Campo, J. à

Citation

Campo, J. à. (1977). Boekbespreking van: Gelijkheid en ongelijkheid in Nederland. *Acta Politica*, 12: 1977(4), 548-551. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/3451787>

Version: Publisher's Version
License: [Leiden University Non-exclusive license](#)
Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3451787>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

beweging sinds de vorige eeuw. De bijdrage van Ter Hoeven richt zich eigenlijk op de arbeidersklasse en haar inbedding in de maatschappelijke orde. In zijn essay over de herleefde strijd om het arbeidsbestel komt hij tot de slotsom dat dit bestel ontregeld is mede onder invloed van een groeiende staat van normloosheid. Een en ander vormt de erfenis van de te ver doorgeschooten en benauwende institutionalisering van de klassetegenstelling en juridificatie van de arbeidsverhoudingen in de jaren zestig. Op de van hem bekende, onnavolgbare wijze, maakt hij aannemelijk dat deze situatie noch toevallig is noch op korte termijn zal veranderen.

In dit bestek kunnen uiteraard niet alle bijdragen aan bod komen. Vast staat dat hun kwaliteit over het algemeen hoog is, al zou men wensen dat Laterveer zich had gerealiseerd voor ander publiek te schrijven dan voor 'kleutertje luister'. Het geheel biedt een gedegen overzicht van wat er met de arbeidsverhoudingen op ondernemingsniveau aan de hand is en hoe het zo is gekomen. De gevarieerdheid van opvattingen die in deze publikatie naar voren komen maken haar erg geschikt voor discussiebijeenkomsten, werkcolleges e.d.

Dr. W. van Voorden

Gelijkheid en ongelijkheid in Nederland. Analyse en beleid. Onder redactie van prof. dr. J. van den Doel en prof. dr. A. Hoogerwerf. Samsom Uitgeverij, Alphen aan den Rijn, 1975, f 35,40.

In deze bundel wordt een achttal beknopte schetsen gegeven van het huidige denken over het thema gelijkheid/ongelijkheid in een reeks van maatschappelijke sectoren en de — eventuele — vertaling daarvan in beleid in Nederland sinds, globaal genomen, de tweede wereldoorlog. Inkomens, vrouwen, onderwijs, gezondheid, minderheden, cultuur, gewesten en rechtspraak worden vanuit deze optiek bekeken. Het spreekt vanzelf dat van afzonderlijke bespreking geen sprake kan zijn. Ook de artikelen over het meten van ongelijkheid, (on)gelijkheid in het economische systeem en in de psychologie kunnen hier slechts vermeld worden; dit laatste handelt over de — al sinds Ibn Chaldoen (14e eeuw!), zo niet veel langer — slepende discussie over intelligentie en erfelijkheid.

Bij de beide bijdragen van Hoogerwerf wordt hier uitvoeriger stilgestaan; deze zijn van algemener, politicologische aard.

In het openingshoofdstuk over gelijkheid en ongelijkheid in het politieke denken brengt H. een drietal stellingen naar voren.

Ten eerste stelt hij dat 'een antwoord op de vraag welk criterium waarom relevant is voor de verdeling van welk goed in principe mogelijk is door deze vraag te herformuleren in termen van beleid. (...) Met andere woorden: om de vraag naar de relevantie van een bepaald criterium (X) voor de verdeling van een bepaald goed (Y) te kunnen beantwoorden, moet men eerst de vraag naar het doel of de doeleinden (Z) van de betreffende verdeling (XY) beantwoorden' p. 26-27). Bestaat er tussen een maatstaf als middel en een vooropgesteld doel geen empirisch verband, dan kan deze maatstaf niet relevant zijn m.b.t. het gekozen doel; H. acht een empirisch aantoonbaar verband dus een noodzakelijke voorwaarde voor relevantie. Hij geeft niet aan of een feitelijke of een empirisch noodzakelijke samenhang bedoeld wordt. Alleen dat tweede kan in dit geval zinvol zijn. Noodzakelijkheid van een empirische samenhang is echter in de maatschappijwetenschappen moeilijk aantoonbaar. Is, aan het andere uiterste, een bepaald middel een noodzakelijke én voldoende voor-

waarde voor het bereiken van het gewenste doel, dan acht Hoogerwerf dit nog niet een reden om dit middel als maatstaf relevant te achten. Dit is bevreemdend, omdat daarnaast geen andere middelen en dus geen andere, eventueel relevante, maatstaven meer denkbaar zijn.

H. geeft als reden op dat een noodzakelijk-en-voldoende voorwaarde nog geen goed of relevant criterium behoeft te zijn. Daarmee is de betekenis van het begrip relevantie verschoven van instrumenteel naar normatief. Daardoor ontkracht H. zijn stelling dat relevantie in principe bepaalbaar is door vertaling van de vraag naar relevantie in termen van beleid, evenals zijn eerdere bewering dat voor relevantie empirische samenhang een noodzakelijke voorwaarde is.

Hoewel H. de scheiding tussen zijn en behoren benadrukt hinkt hij hier op twee gedachten: relevantie van een maatstaf als empirisch bepaalbare effectiviteit ten opzichte van een bepaald doel en als de normatief te bepalen juistheid van die maatstaf op zichzelf. Men kan desgewenst voor een van deze beide betekenissen kiezen, maar niet voor beide tegelijk; evenmin zijn beide betekenissen verbindbaar. Een maatstaf kan 'relevant' geacht en gehanteerd worden ongeacht zijn effectiviteit voor een bepaald al dan niet bewust beleidsdoel. Vaak zal zo'n relevant geachte norm door zijn toepassing objectieve empirische verschillen produceren, welke vervolgens kunnen worden aangezien voor noodzakelijke samenhangen, die dat criterium dan weer rechtvaardigen, althans in de ogen van wie dat wenst.

Voorts wordt door Hoogerwerf alleen gekeken naar twee uiterste gevallen: waarin geen enkel empirisch verband bestaat aan de ene kant en anderzijds de noodzakelijke-en-voldoende voorwaarden ten opzichte van een en hetzelfde doel. In de praktijk zal relevantie van verdelingsmaatstaven (in welke betekenis ook) bepaald moeten worden in een veelheid van (deels strijdige) doeleinden en niet tegelijk aanwendbare alternatieve middelen.

Een tweede hoofdstelling van Hoogerwerf luidt: 'dat een van de hoofdlijnen van de politieke geschiedenis is een streven, dat althans ten dele wordt verwezenlijkt, voort te schrijven van minder relevante naar meer relevante criteria voor de verdeling van allerlei goederen' (p. 20). Hij laat hierbij buiten beschouwing dat ook de verdelingsdoeleinden niet gelijk gebleven zijn. Verder zijn gelijke maatstaven als behoefte en belang, prestatie en bekwaamheid steeds weer anders geoperationaliseerd. Vergelijking van meer en minder relevant is dus moeilijk. De stelling laat zich alleen verdedigen tegenover iemand die instemt met wat 'meer relevant' geacht wordt. Vanuit het eigen en eigentijdse waardenstelsel zal, behalve voor reactionairen, die toename in retrospectief inderdaad waarneembaar zijn; maar deze berust alleen op een triviale tautologie.

Dat het aantal relevante criteria afneemt, illustreert Hoogerwerf o.a. met het voorbeeld van de vele groepen die in vroeger jaren geen maar thans wel een inkomen genieten (gebrekkigen, zieken, bejaarden, enz.). Hier is echter eerder sprake van toedan afname van het aantal verdelingsnormen: aan prestatie is behoefte toegevoegd. Of een toename dan wel een afname blijkt hangt mede af van de positieve of negatieve formulering van de criteria.

Een derde belangrijke uitspraak van Hoogerwerf (meer vermoeden dan stelling) betreft de verklaring van die — boven genoemde en in twijfel getrokken — groeiende overeenstemming met betrekking tot de (ir)relevantie van bepaalde criteria. Een belangrijke factor acht hij een — beweerde — toeneming van de rationaliteit in de politieke cultuur, onder meer bestaande in de toenemende bereidheid tot redelijke discussie; blijkbaar is Hoogerwerf zijn Nijmeegse ervaringen te boven gekomen.

Verder kan een bijdrage geleverd worden tot groeiende overeenstemming 'naarmate men het probleem van de relevantie van een bepaald criterium voor de verdeling van een bepaald goed meer weet te objectiveren' (p. 28). Dit wordt — althans volgens Hoogerwerf — bereikt door precisering van doel, te verdelen goed, maatstaf en de empirische relatie tussen middel en doel. Of 'rationalisering' en 'objectivering' overeenstemming over relevantie vergroten is een open, of wellicht zelfs onjuiste vraag, zolang deze normatieve connotaties heeft.

In het hoofdstuk over gelijkheid en ongelijkheid in het politieke systeem werpt H. de volgende vragen op: hoe is de politieke macht in Nederland verdeeld? welke veranderingen treden daarin op? welke factoren bepalen de machtsongelijkheid? hoe bepaalt deze weer ongelijkheid in de verdeling van andere goederen? (p. 87).

Ten aanzien van de machtsverdeling in Nederland stelt Hoogerwerf dat waar mogelijk gelijkheid nagestreefd wordt voor belanghebbenden, en dat waar noodzakelijk voor deskundigheid ongelijkheid toegestaan moet worden; de doeleinden zijn respectievelijk 'het gestalte geven aan een politieke wil' en 'het gestalte geven aan politieke deskundigheid' (p. 89-90). Deze criteria voor politieke machtsverdeling vloeien volgens Hoogerwerf voort uit 'de grondwet, de Kieswet en diverse andere wetten'. Blijkbaar stelt Hoogerwerf formele politieke rechten gelijk met politieke macht. Zodoende schijnt er volgens de Hoogerwerfse positiemethode 'een mate van gelijkheid verwezenlijkt die in verscheidene opzichten nauwelijks meer voor vergroting vatbaar is' (p. 92).

Blijkens door de schrijver eveneens aangehaalde onderzoeksuitkomsten, verkregen met de reputatiemethode bleek echter wel degelijk een aanzienlijke mate van machtsongelijkheid te bestaan. Hoogerwerf slaagt er niet in deze tegenspraak te overwinnen, omdat hij in dit verband gaat spreken van verschillende vormen van macht. In feite gaat het er echter om dat macht zelf cumulatief is, ook als de bronnen verschillend zijn; m.a.w. er bestaan niet scheidbare vormen, maar wel onderscheidbare bronnen van macht.

Het machtsbereik van de burgers afzonderlijk is geslonken; dat van de overheid en van de burgers tesamen toegenomen. Het machtsgevoel van de overheid daalde; dat van de burgers (individueel of gezamenlijk?) nam toe; tussen de beleidssectoren verschoof het machtsgevoel van het parlement meer in de richting van sociaal-economische belangengroepen en ambtenaren (p. 92-94).

De politieke machtsverdeling wordt, vermoedt H., voorts door de volgende vier factoren bepaald:

- a — de hoeveelheid beschikbare goederen en het peil van de sociaal-culturele ontwikkeling; hoe, kan echter nog niet beantwoord worden;
- b — de verdeling van andere goederen dan politieke macht; hoe, is nog ononderzocht;
- c — verschillen in politieke deelname; meer belangen van politiek minder actieven, vnl. in de lagere sociale milieus, worden vaak door anderen verdedigd;
- d — de politieke cultuur, in het bijzonder: opvattingen over de relevantie van verdelingscriteria, het bepalen van de politieke agenda en de mate van integratie en conflict in (delen van) het systeem. Ten aanzien van de horizontale machtsverdeling acht H. in dit verband in de nederlandse politieke cultuur verscheidene factoren aanwezig die een meer gelijke verdeling van de politieke macht kunnen bevorderen. In de verticale verdeling zijn er geen vooruitzichten op een vermindering van de bestaande ongelijkheid.

Ook m.b.t. de gevolgen van gelijker politieke machtsverdeling voor het overheids-

beleid is weinig bekend; waarschijnlijk leidt deze tot nivellering in andere verdelingen, aldus Hoogerwerf.

Het kon bij voorbaat duidelijk zijn dat afdoende beantwoording van bovengestelde vragen in het beknopte bestek van een hoofdstuk niet wel doenlijk is, temeer waar wetenschappelijk onderzoek op dit terrein nog schaars is.

Blijft de vraag of H. deze vragen juist geformuleerd en in de juiste richting naar het antwoord gezocht heeft.

Hoogerwerf maakt een veelheid aan dikwijls verhelderende onderscheidingen, maar blijft daarbij te zeer steken in formalismen. Zo gaan bijv. termen als horizontale en verticale machtsverdeling voorbij aan de aard van de machtsbetrekkingen en hun structurele kader. Categorieën als 'leiders' en 'niet-leiders' zijn niet gedifferentieerd en gestructureerd. De 'burgers tesamen' vormen geen feitelijke politieke actor, maar een abstractie. Machtsbereik en machtsgevoel worden onderscheiden; verschillen in systeembereik worden niet genoemd. Het substantiële aspect van macht (machtsbasis en -instrumenten) is geheel onder Hoogerwerfs schrijftafel gevallen; in dat vlak bepalen politieke en niet-politieke, in het bijzonder economische ongelijkheid elkaar juist rechtstreeks.

H. tracht samenhangen te schetsen tussen containercategorieën als politieke cultuur, politieke en andere ongelijkheid in het algemeen, de sociaal-culturele ontwikkeling, enz., hoewel deze zaken niet duidelijk te scheiden zijn. De aard van de samenhangen tracht hij te eenzijdig oorzakelijk te interpreteren. Door ze niet eerst adequaat te ontleden, heeft hij zich aan deze complexe blokken vertild.

Met name in het eerste hoofdstuk zijn Hoogerwerfs uiteenzettingen soms moeilijk te volgen wegens zijn klaarblijkelijke voorkeur voor — niet steeds bewust — nonsensikale voorbeelden (zie o.a. p. 29) en zijn al te elliptische taalgebruik. In zijn tweede bijdrage is niet steeds duidelijk of zijn beweringen het politieke systeem in het algemeen of alleen het nederlandse betreffen. De door Hoogerwerf aan deze bundel geleverde bijdragen hebben in ieder geval de verdienste erop te wijzen hoeveel werk op dit gebied door de theoretische politicologie nog gedaan kan en moet worden.

Joep à Campo

F. S. Northedge, *The International Political System*. London (Faber & Faber) 1976, -336 blz., £ 6.95 (£ 3.25 paperback).

Het nieuwe boek van de Londense hoogleraar in de internationale betrekkingen F. S. Northedge, *The International Political System*, is een klassiek voorbeeld van wat wel de 'classical approach' tot het vak is genoemd.¹ Hier geen geschermd met ingewikkelde termen, geen systeem- of modellenbouw, geen of weinig tabellen. In de woorden van de schrijver:

I do not believe that much is added to the understanding of the international system by the sort of obfuscation of its basic features and the tortured jargon which today in so many quarters passes as the 'scientific' approach to the subject (p. 9).

Daarvoor in de plaats stelt Northedge een beschouwende 'gezond verstand' methode, waarbij hij op grond van intelligente waarnemingen vertelt wat zijn indrukken zijn van het internationaal politieke gebeuren. Het boek is in vijftien hoofdstukken onderverdeeld. Na een schets van de historische achtergronden van de hedendaagse